

УДК 329.73(477)“1930/1950”:001.8(477:100)“201”

Анатолій РУСНАЧЕНКО

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ І НАУКОВИХ ДИСКУСІЯХ ОСТАННІХ РОКІВ

На підставі останніх публікацій проаналізовано дискусії стосовно українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. в українському суспільстві і за кордоном та їхній вплив на політичну боротьбу в Україні.

Ключові слова: націоналізм, фашизм, С. Бандера, український визвольний рух, конфлікт.

Дискусії стосовно українського визвольного руху в роки Другої світової війни в Україні та за її межами є відгомном суперечок періоду самого руху: його доцільності, стратегії і тактики, наслідків. Тоді вони точилися насамперед у середовищі того руху, польської влади чи польського підпілля в Україні, радянської влади. Ці суперечки радянська влада доволі успішно використовувала для своєї контрпропаганди і в роки війни, і по війні у тій чи іншій формі. Наслідки ми відчуваємо і сьогодні. До речі, боку, радянська пропаганда замовчувала українсько-польське протистояння, як і Голокост. Ситуація почала змінюватися тільки з 1991 р., коли громадськість і деякі українські політичні партії поставили питання про визнання українського визвольного руху, УПА як воюючої сторони в Другій світовій війні. Документи національно-визвольного руху почав публікувати Володимир Сергійчук, а також інші історики. Українські дослідники сумлінно працюють і періодично видають багатотомну серію “Літопис УПА”.

З 1999 р. працювала комісія при Кабміні з проблеми історичної оцінки діяльності ОУН і УПА. Згодом створили і робочу групу істориків, яку очолив Станіслав Кульчицький. Комплексне дослідження опублікував дослідник Юрій Киричук. Комісія залучала багатьох іменитих істориків, хоч єдина монографія (чи радше серія книжок за роками), яка узагальнювала проблему, вийшла з-під пера архівіста Анатолія Кентія, який як особистість сформувався у часи комуністичні, що й позначилося на праці. Не дивно, що в першому висновку робочої групи під керівництвом С. Кульчицького події українського визвольного руху середини минулого століття названо громадянською війною¹. Така оцінка викликала ряд принципових заперечень. Україна перебувала у складі СРСР, такою ж тоталітарною імперією була і гітлерівська Німеччина, тому цей рух є саме національно-визвольним².

¹ Див.: Сучасність. – 2000. – Ч. 2. – С. 50–58; День. – 2000. – 6 грудня.

² Русначенко А. Від УССР до України / А. Русначенко // День. – 2001. – 4 січня; Його ж. Від імперії до України / А. Русначенко. – Київ, 2009. – С. 251–255.

У 2002 р. у монографії “Народ збурений. Національно-визвольний руху в Україні і національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії в 1940–50-х роках” я називав цей рух українською революцією. Це положення про революцію в тому ж році я виголосив у доповіді на конгресі українців у Чернівцях та в ряді інших статей. Володимир В’ятрович спробував розвинути його у кандидатській дисертації, але вже стосовно застосування цієї концепції у народів Центрально- Східної Європи³.

Висновки комісії істориків після повстання мас 2004 р. вже не містили згадок про громадянську війну, а тлумачили події як національно-визвольний рух⁴.

Дражливим було питання про українсько-польський конфлікт. Тож з цього приводу організували круглі столи українських і польських істориків, в результаті опубліковано декілька томів видання “Україна–Польща. Важкі питання”. Зустрічі українських і польських дослідників вийшли на державний рівень. У 2003 р. за участі депутатів Верховної Ради й Інституту історії України, польських політиків і науковців проведено конференцію в Києві. Наступну конференцію організовано в Луцьку. Ці конференції готували певну площину для порозуміння між державними представниками обох народів щодо стосунків сторін у ХХ ст., зокрема польсько-української війни 1918–1919 рр., конфлікту на Волині в 1940-х роках. Ґрунтовні праці з цього приводу опублікував Гжегож Мотика, в Україні декілька монографій написав Ігор Ілюшин та інші історики.

Ярослав Грицак у 2004 р. в есеї “Тези до дискусії про УПА” поставив проблему в контекст долі більшості населення України в роки війни⁵. Тож УПА трактував він як раціональний вибір населення, коли інші можливості вижити вже були вичерпані⁶. Він також порушив проблему, яку обговорювали і в рядах повстанців: чи виправдана така велика кількість жертв боротьби?⁷ Автор цієї статті намагався дискутувати з цього приводу з Я. Грицаком⁸.

Публічних дискусій про Голокост практично не було, як і про ставлення ОУН до євреїв. Полемізували Софія Грачова і Я. Грицак на сторінках часопису “Критика” в 2005 р. Потім до дискусії приєдналися Марко Царинник та Омер Бартов⁹. Останній нагадав і про антиєврейську настанову ОУН (в 1941 р.) та про Ярослава

³ *В’ятрович В. М.* Закордонні рейди УПА в контексті реалізації анти тоталітарної національно-демократичної революції народів Центрально-Східної Європи: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / В. М. В’ятрович. – Львів, 2003.

⁴ Див. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – Київ: Наукова думка, 2005.

⁵ Див. Критика. – 2004. – Ч. 7–8; *Грицак Я.* Страсті за націоналізмом / Я. Грицак. – Київ: Критика, 2004.

⁶ Там само. – С. 93.

⁷ Там само. – С. 109.

⁸ *Русначенко А.* Вивчаємо, обговорюємо, йдемо далі (дискусія з Я. Грицаком) / А. Русначенко // Сучасність. – 2005. – Ч. 10. – С. 141–145. На жаль, “Критика” обговорення проблеми не продовжила.

⁹ *Бартов О.* Стерті. Зникаючі сліди євреїв Галичини в сучасній Україні / Омер Бартов. – Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2010.

Стецька¹⁰. Але це була полеміка в україномовній пресі. Єврейська спільнота не брала участі у цій полеміці, як і єврейські вчені в Україні¹¹.

Іскра спалахнула, коли звання Героя України було присвоєно Романові Шухевичу в сторіччя з дня його народження. Тоді федерація єврейських товариств Росії звинуватила президента Віктора Ющенка у тому, що він нагородив людину, котра була причетна до вбивства поляків і євреїв. А директор музею “Яд-Вашем” у Єрусалимі Джозеф Лапід навіть стверджував, що у них є досє на Шухевича. Зрештою з’ясувалося, що ніякого досє немає.

Отже, наукове підґрунтя для аналізу українського національно-визвольного руху не лише науковцями, а й зацікавленою громадськістю від середини 2000-х років було. Хто хотів, міг ознайомитися як із публікаціями важливих документів, так і з ґрунтовними монографіями.

Наукові і суспільні дискусії вели передусім історики й політики. Професори із Дніпропетровська Валентин Іваненко і Віктор Якунін видали книгу “ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології” (2006). Вони аналізують порушені проблеми тенденційно, у дусі неосоветизму. Методологія науковців ґрунтувалася переважно на “Остаточному висновку” урядової комісії і дослідженнях А. Кентія, на жаль, праць Ю. Киричука й А. Русначенка, численних дисертацій, статей вони не взяли до уваги. Нардеп із Партії регіонів Вадим Колісниченко організував публікації, які засуджували український визвольний рух як терористичний і фашистський, використовуючи статті західних істориків, як правило, без згоди самих авторів, критично налаштованих до українського руху.

Академічного розгляду потребувала дискусія, що почалася спочатку в США, у діаспорі. Згодом дискусії стосовно УПА, С. Бандери точилися в Інтернеті, а також у Львові, Тернополі, Івано-Франківську. Присвоєння С. Бандері президентом Віктором Ющенком звання Героя України розбурхало дискусії в Україні, Польщі, Ізраїлі, Росії. Резолюція Європарламенту розширила коло держав, де почали осмислювати ці проблеми, що підсилило їхню політичну гостроту.

Зразу ж визначилися щонайменше три сторони: ті, що сприймають український визвольний рух, відкидаючи усі звинувачення, як правило, неспеціалісти: ті що ставляться до нього позитивно, але критично, а також ті, що засуджують ОУН і УПА. Останніх виявилось чимало і за кордоном.

До перших належить Зенон Когут, Марк Левицький, Аскольд Лозинський та багато інших у діаспорі. Чимало звинувачень пролунало від істориків Давід Маплза та Івана-Павла Химки. М. Левицький у листопаді 2009 р. на 41 конгресі Американської асоціації славістичних студій у Бостоні виступив із доповіддю “УПА і Голокост”, де стверджував, що УПА була залучена до вбивства євреїв. Д. Маплз в “Edmonton Journal” від 7 лютого 2010 р. критикував В. Ющенка за відзначення С. Бандери, передбачаючи, що указ Президента України сприятиме розколу суспільства, бо ОУН була типово фашистська структура, він звинувачував ОУН у львівських липневих погромах 1941 р., коли загинуло до 4 тис. людей.

¹⁰ Див. публікацію К. Бергофа і М. Царинника: Berkhoff Karel, Carynyk Marko. The Organization of Ukrainian Nationalists and its Attitude towards Germans and Jews: Yaroslav Ste'atko's 1941 Zhyttiepyis. – Harvard Ukrainian Studies. – 1999. – Vol. 23. – № 3/4.

¹¹ Himka J. P. Debates in Ukraine over nationalist involment in the Holocaust, 2004–2008 / John Paul Himka // Nationalities Papers. – Vol. 39. – No 3. – 2011. – P. 365–366.

Д. Маплзу заперечила група осіб, зокрема і Зенон Когут, директор Канадського інституту українських студій в університеті Альберти¹². Іван-Павло Химка відповів йому листом “Чи мусить україністика обстоювати спадщину ОУН-УПА?” він опублікований і “Критикою” (Ч. 3–4, 2010 р.) з підтримкою Д. Маплза. Два адресати (Когут і Химка) ще раз обмінялися листами, які поширювали через Домініка Аріеля (завідувача кафедри україністики в університеті Оттави) в Інтернеті, а також були опубліковані в цьому часописі. У тому ж номері опубліковано статтю Тімоті Снайдера “Фашистський герой у демократичному Києві”, яка нагадує Маплзові та Химці твердження з інтерв’ю українській філії Бі-Бі-Сі від 3 березня 2010 р. А. Лозинський та І.-П. Химка обмінялися випадками і в “Kyiv Post” того ж таки 2010 р.

Політолог В. Кулик у тому ж номері “Критики”, де розпочалася полеміка, вказував, що Бандера перетворився на символ антирадянськості й антисоїськості як у результаті радянської пропаганди, так і своєї трагічної смерті. Тож ця його спадщина цілком прийнятна і тепер. Сьогодні “мало Шевченка і Стуса – потрібні Бандера і Шухевич”¹³. Але він також відкидав антисемітизм і вбивства поляків, терор проти мельниківців.

Вступивши в дискусію із Снайдером і Химкою, я вказав на певні неточності у їхніх твердженнях. Не маю підстав називати ОУН фашистською, а участь в антиєврейських погромах не доведена, про Волинські події я також вже писав, а “історична спадщина” – то така річ, від якої не можна відмовитися, ніби від успадкованого майна. Вона завжди не зовсім така, як хочеться сьогодні. Але спадщина збільшуватиме вартість, коли ми побачимо в ній цінності вічні, як-от жертвність, героїзм, посвята Україні, прагнення свободи, боротьба за неї і за “Українську самостійну соборну державу зі справедливим і демократичним суспільним ладом” (Петро Полтава), свідомий антиімперський рух”¹⁴.

У резолюції Європарламенту від 15 лютого 2010 р. про становище в Україні зазначено, що “ЄП глибоко жалкує з приводу рішення президента Віктора Ющенка посмертно присвоїти Степану Бандері, керівнику Організації українських націоналістів, що співпрацювала з нацистською Німеччиною, звання Героя України, і сподівається, що нове українське керівництво перегляне таке рішення і буде дотримуватися своїх зобов’язань європейським цінностям”. Цей пункт внесли в резолюцію на вимогу польських євродепутатів, він викликав двозначну реакцію в Україні та й Польщі. Багато українців стали говорити про “польську зраду” у спілці з росіянами. “Газета виборча” наголошувала на тому, що польські євродепутати відсунули справу українсько-польського порозуміння до 1989 р. Адже Україна є посттоталітарною і постколоніальною країною. Альтернативою до націоналістичного і авторитарного бандерівця в Україні є не ліберальний і демократичний українець, а проросійський лояліст, який легко пожертвує своєю ідентичністю і, можливо, й

¹² Когут З. Україністи та Бандера: розбіжні погляди / З. Когут, І. Химка // Критика. – 2010. – Ч. 3–4. – С. 10.

¹³ Кулик В. Неунікний Бандера / В. Кулик // Критика. – 2010. – Ч. 3–4. – С. 13

¹⁴ Русначенко А. Символ і його критики / А. Русначенко // Критика. – 2010. – Ч. 9–11. – С. 8.

незалежністю в ім'я священного східноєвропейського слов'янського братства на чолі з Росією. Бо інші українці виключені з такої “нормальності”¹⁵.

Партія регіонів із президентом на чолі монополізувала всі ділянки життя в країні, рішення Європарламенту було для неї зручним приводом, щоб розпочати дегероїзацію визвольного руху та денационалізацію українців. Бо “спадщина Бандери – це не про історію, політику, але про ідентичність”. Із цим твердженням так чи інакше погоджувалися й інші дискусанти.

Тому багатьох в Україні схвилювала книга Гжегожа Мотики. “Від волинської різанини до операції “Вісла””, у якій він розповідає про етнічні чистки на Волині в 1943 р., водночас засуджуючи операцію “Вісла”. Г. Мотика намагався з'ясувати причини польсько-українського конфлікту¹⁶.

Група депутатів із Партії регіонів (119 осіб), Комуністичної партії України (23 особи), 6 позафракційних звернулися в червні 2013 р. до сейму Польщі у зв'язку із 70-річчям подій на Волині “визнати Волинську різанину ОУН-УПА геноцидом щодо польського народу і засудити злочинні діяння українських націоналістів”. Зміст цього звернення цілком відображає советську ментальність його підписантів.

Дослідник Олександр Зайцев ще в 2000 р. писав: “Концепція, згідно з якою український інтегральний націоналізм не має нічого спільного з фашизмом (за винятком окремих, неістотних запозичень), не витримує наукової критики”. Та ця фашистська модель має обмежену пізнавальну цінність, бо не допомагає зрозуміти ні походження, ані ідейно-політичної еволюції руху (1941–1944) і відкритого протистояння з нацизмом. Рух ОУН належав до відмінного від нацизму і фашизму типу (як і інших недержавних народів Європи) одного суспільного феномену – тоталітарного націоналізму¹⁷. Фашизм і нацизм- націоналізм притаманний державним націям. Власне, так писали ще засновники ОУН. У статті 2012 р. О. Зайцев був категоричним: організований націоналізм кінця 1930-х років мав чимало спільного з фашизмом і був протофашизмом. Коли б він опанував країну, то можливо повівся б так, як усташі в Хорватії, коли стали державною партією, то відбувся б як фашистський¹⁸. Однак цього не сталося, тож говорити про це не випадає.

Роман Дубасевич досить критично поставився до “темних” сторін діяльності УПА. Національну диктатуру, яку пропонував С. Бандера, він не сприймав, як і іредентизму: повернення втраченої території, прав і свобод, тощо. Він закидав Бандері: а як бути з національними меншинами при національному повстанні?¹⁹

Пер Андерс Рудлінг підтримав Д. Маплза та І.-П. Химку, зазначаючи, що “Участь у погромах ОУН і УПА не підлягає сумніву”²⁰. Марк Левицький відповів

¹⁵ *Riabchuk M.* “Bandera Controversy and Ukrainian Future” / *M. Riabchuk* // *Русский вопрос.* – 2010. – № 1.

¹⁶ *Мотика Г.* Від волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943–1947 / *Гжегож Мотика.* – Київ: Дух і Літера, 2013.

¹⁷ *Зайцев О.* Фашизм і український націоналізм (1920–30-ті роки) / *О. Зайцев* // *Незалежний культурологічний часопис “І”.* – 2000. – № 16.

¹⁸ *Його ж.* ОУН і авторитарно-націоналістичні рухи міжвоєнної Європи / *О. Зайцев* // *Український історичний журнал.* – 2012. – № 1. – С. 98–99.

¹⁹ *Дубасевич Р.* Україна або смерть / *Р. Дубасевич* // *Страсті за Бандерою.* – Київ: Грані-Т., 2010. – С. 24.

²⁰ *Рудлінг П.-А.* Переконливі докази / *Пер Андерс Рудлінг* // *Там само.* – С. 196 (передрук статті з: *Edmonton Journal.* – 2010. – 14 лютого).

на ці звинувачення Рудлінга і Химки неопублікованим листом²¹. Рудлінг, опираючись на 6 пунктів класифікації Ернста Нольте, назвав ОУН фашистською організацією. Він же приписує С. Бандері співпрацю з гітлерівцями від грудня 1944 і аж до 1945 р. – до падіння Райху²². Інші провідники ОУН(б), на його думку, перестали співпрацювати з нацистами у 1943 р. після Сталінграду. Однак звернення до демократичних принципів в ОУН – це швидше для західних союзників, бо продовжувалися етнічні чистки ОУН(б) і УПА, які стосувалися поляків і євреїв. А Р. Шухевич, на його думку, ще суперечливіша постать, ніж Бандера, бо як офіцер “Нахтігалю” він брав участь у вбивствах поляків, білорусів і євреїв²³. П.-А. Рудлінг поверхово озайомлений із багатьма особливостями українського визвольного руху того часу, які є дуже важливими для остаточних висновків, врешті він безпідставно критикує цей рух.

Набагато зваженіше трактує український націоналізм Олександр Мотиль. Бандера, на його думку був ні лібералом, ні демократом. Він захоплювався жорсткістю, ієрархією, дисципліною. Він вірив у те, що революційний рух може перемогти, коли матиме авторитарні структуру та сильного лідера, не вагався застосовувати задля національного визволення насильство. Тож він і його прихильники нагадували пізніших алжирських націоналістів із національного визвольного фронту чи Організації визволення Палестини або єврейські “банди Штерна”. О. Мотиль звернув увагу на потребу розрізняти націоналізм як рух і як ідею. Фашизм стосується форми правління і є ідеологією і рухом у народів, що вже мають свою державність. “Боротьба за національне визволення сумісна з кожною філософією, політичною ідеологією, культурою й економічною теорією”²⁴. (Про це писав і П. Полтава. – А. Р.). Незважаючи на близькість у деяких випадках націоналізму й фашизму, відмінності все ж значно більші. Тому Мотиль вважає, що потрібно розглядати ОУН саме як націоналістичний, а не фашистський рух. Зокрема, ставлення українського визвольного руху до ідеологій постійно змінювалося. Простежується еволюція від аполітичного мілітаризму УВО, до авторитаризму, демократії та соціальної демократії. Фашистські компоненти руху можна пояснити умовами міжвоєнної Європи, в якій процвітали жорсткі авторитарні режими”²⁵. Жодна з цих тез не знімає провин з українського націоналізму, “немає сумніву, що вони рухалися в напрямку фашизму і до початку 1940-х багато з них повністю були в його тенетах”. Мотиль стверджує, що українські націоналісти прагнули бути союзниками Німеччини, але німці бачили їх саме колабораціоністами. Арешти літа-осені лідерів і членів ОУН змінили орієнтації. Отже, у баченні деяких перспектив ОУН твердження Мотіля і Зайцева досить близькі.

О. Мотиль розглядає також польсько-український конфлікт на Волині в ширшому контексті, зокрема як етнічні або міжетнічні сутички, подібні до знищення в

²¹ *Левицький М.* Критика УПА розпалює міжнаціональну ворожнечу / М. Левицький // Там само. – С. 201–202.

²² *Рудлінг П.-А.* Ющенків фашистський культ Бандери в Україні і Канаді / Пер. Андерс Рудлінг // Там само. – С. 238.

²³ Там само. – С. 245.

²⁴ *Мотиль О.* Україна, Європа і Бандера [Електронний ресурс] / О. Мотиль // Режим доступу: <http://zgroup.com/article.php?articleid=3777>

²⁵ Там само. – С. 179–180.

Хорватії часів усташів сербів, алжирців – проти французьких колоністів, ірландських націоналістів – проти британців, палестинських націоналістів проти ізраїльтян, єврейських націоналістів проти палестинців. Тобто, вбивства у всіх випадках чинили члени тієї нації, які мали вже політичну владу чи контролювали спільну територію²⁶.

Стосовно відзнаки С. Бандери і реакції на це Європарламенту, то О. Мотиль цілком вмотивовано називає ці дії цілком політичними, інструментальними з обох сторін. Бандеру і рух, названий його іменем, значна частина населення розглядає як протилежність неефективній і корумпованій сьгоднішній українській еліті, яка править в державі вже два десятки літ. І з останнім твердженням теж важко не погодитися.

Я. Грицак в есеї “Клопоти з пам’яттю” у *Zaxid.net* висловив думку, що маємо зважати на те, що про Бандеру пам’ятають і його поважають сьгоднішні українці. Він звернув увагу на стан історичної пам’яті в різних регіонах України: “Ми повинні визнати поділеність історичної пам’яті, з якою нам доведеться жити ще досить довго. Різні українські регіони мали різний історичний досвід, який важко звести до спільного знаменника”. Я. Грицак також зауважив, що Європа витворила спільну історичну пам’ять на історії Другої світової війни, в якій Голокост займає центральне місце. Але ми маємо право на своїх “незручних героїв”.

І.-П. Химка в липнево-серпневому номері “Критики” за 2010 р. скаржився на те, що його перестали друкувати українські видання в діаспорі, навіть електронні. Однак він надіслав деякі матеріали дискусії, надруковані “Критикою”, в інші видання, зокрема в “*Ab Imperio*” (англійською мовою) під промовистою назвою “ОУН і УПА – небажані елементи проекту ідентичності”²⁷. У 2011 р. він опублікував у “*Nationalities Papers*” статтю: “Дебати в Україні про втягнення націоналістів у Голокост у 2004–2008 рр.”. У статті в “Критиці” за липень-серпень, яка була більш ніж емоційною, він запитує: “Невже ми також потребуємо героїв і символів? А чи ліпше мало-помалу створювати сучасну, далекогляднішу та прагматичнішу, менш символічну українську ідею?” Химка звертається по суті і до однієї з тез, яку висував Я. Грицак за 6 років до того: “Хіба правильно було повставати проти советської влади тоді, коли вона була настільки військово потужною, що спромоглася подолати навіть Вермахт? Хіба це повстання не вигубило ціле покоління самовідданих українських патріотів, які, хай навіть на советських умовах, могли би працювати на розбудову кращої України?”²⁸

І ще один висновок І.-П. Химки: “Українці не мусять приймати спадок ОУН як засадничий для своєї ідентичності. Маємо й дещо інше у спадщині, заповіданій нам від предків”. Зрозуміло, що маємо брати різне від цієї спадщини, в тому числі і від ОУН, але аж ніяк не відмовляючись цілком від спадщини українського визвольного руху середини ХХ ст.

Віктор Пономарьов у липнево-серпневому числі часопису “Критика” вказував на спробу Химки дегероїзувати український рух Опору. Відповідаючи на його запитання (як і Рудлінга – А. Р.) “Що тут не фашистського?”, Пономарьов вказує, що з 1943 р. це: відсутність в ОУН(б) “расизму, ксенофобії, антисемітизму, язичництва,

²⁶ Там само. – С. 184.

²⁷ *Himka J.-P.* The Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army unwellcomed elements of identity project / John Paul Himka // *Ab Imperio*. – 2010. – № 4.

²⁸ *Химка І.* Визнання попри знання? / І. Химка // *Критика*. – 2010. – Ч. 7–8. – С. 20.

соціалізму, вождизму, авторитаризму, монопартійності, месіянства і прагнення до світового панування”²⁹.

У 9–10 числі “Критики” за 2010 рік Віктор Нахманович зауважив, що учасники дискусії мислять винятково в емоційній площині, хибно ототожнюючи фашизм із нацизмом. Адже саме в фашистських країнах – Італії, Іспанії, Португалії євреям у роки тої війни нічого не загрозувало. І навіть якщо погодитися з твердженням І.-П. Химки, що інтегральний націоналізм ОУН був фашистською ідеологією, це не є підставою для висновку, що ставлення українських націоналістів і німецьких нацистів до євреїв (поляків, росіян) було однаковим³⁰. І.-П. Химка наголосив і на потребі розширити пантеон героїв і осіб української історії, бо поки що в ньому тільки накинуті ще за імперії особистості, яких тоді називали ворогами України.

Заслугою І.-П. Химки є те, що він таки зосередив увагу істориків України насамперед на проблемі ставлення ОУН і збройних сил визвольного руху до євреїв у період Другої світової війни, а ще більше – на доцільності залучення усних свідчень жертв Голокосту.

Марко Царинник у 2011 р. друкує в травневому номері “Nationalities Papers” статтю “Вороги нашого відродження: дискусії українських націоналістів про євреїв, 1929–1947”. У ній увагу зосереджено на подіях напередодні Другої світової війни і початку війни, документах, які висвітлюють більш ніж критичне ставлення ряду керівників ОУН до єврейства. Деякі з документів подані у фотокопіях. Тож дискусія триватиме.

У 2010 р. в Україні після перемоги Віктора Януковича на президентських виборах відбувся поворот до іншої, креольської ідентичності, стосувалося це концепції історії України, гуманітарної, а особливо мовної політики.

Дмитро Табачник вважав, що за президента Ющенка українська влада взагалі стає фашистською³¹. Д. Табачник і Г. Крючков висловлюють проросійську позицію в оцінці подій середини минулого століття.

Друга світова війна на теренах УРСР і ССРСР, на думку Д. Табачника, була для українців і радянського народу Великою Вітчизняною війною на захист спільної вітчизни – ССРСР. У тій війні були тільки дві сторони: гітлерівці й антигітлерівська коаліція, а всі, хто боровся проти ССРСР, то значить і проти коаліції, були співниками Гітлера. Українські націоналісти були не лише колабораціоністами, а й головними виконавцями злочинів окупаційної влади в Україні. Д. Табачник і Г. Крючков стверджують, що над Гітлерівською коаліцією – основа національної історичної пам’яті. І ця пам’ять важлива для православної цивілізації, східного слов’янства, в протиставленні експансії Заходу. Цю концепцію Д. Табачник використовує в

²⁹ Пономарьов В. Дегероїзація Опору / В. Пономарьов // Там само. – С. 22.

³⁰ Нахманович В. Не лише про Бандеру / В. Нахманович // Критика. – 2010. – Ч. 9–10. – С. 10. Він же вказав і на суперечливість іншого твердження І.-П. Химки про потребу уникнути повстання проти советської влади, яка перемогла Вермахт і вигублення покоління, яке хоча б на советських умовах могло б будувати Україну з його, Химки, іншим твердженням у полеміці з З. Когутом, коли він заперечував “можливість ігнорування комуністичних злочинів попри всі заслуги Сталіна у розбудові соборної України”. – Там само.

³¹ Табачник Д. Качиний суп по-українському / Д. Табачник. – Харків: Фоліо, 2008; Табачник Д. Фашизм в Україні: загроза чи реальність? / Д. Табачник, Г. Крючков. – Харків: Фоліо, 2008.

політичній боротьбі, на посаді міністра – для “виправлення” навчальних планів і підручників з української історії.

Коли СБУ очолив Валерій Хорошковський, в істориків, які досліджують цей період, виникли проблеми, їх звинуватили у “розголошенні державних таємниць”, розсекречення архівів КГБ УССР призупинили. Тож наступна спроба позбавити звання Героїв України С. Бандеру і Р. Шухевича через суд була цілком закономірною, яка збурила громадськість

У Російській Федерації український національно-визвольний рух свідомо спотворюють чи ігнорують. Упорядники двотомного видання, наприклад, трактують український національно-визвольний рух середини ХХ ст. як антисоветський, націоналістичний, колабораціоністський³². Підхід цей виразно неоімперський.

Деякі дослідники “оминають” дражливі проблеми у монографіях чи інших виданнях. Так, у другому томі “Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.” (К., 2010) автори нарисують про український визвольний рух навіть не згадують про ідеологічні питання, як і про українсько-польське зіткнення, ставлення ОУН до єврейської проблеми³³.

Отже, проблеми українського визвольного руху в тій дискусії поставлено в ширший історичний контекст. Водночас найгострішою проблемою для українських науковців, що займаються цією проблемою, залишається висвітлення українсько-єврейських стосунків у роки війни в рамках ОУН і УПА. Продовжуються суперечки і стосовно польсько-українських стосунків у роки війни і після неї, але на значному вищому науковому рівні. Закиди проросійських чи прорадянських симпатиків хоч і користуються підтримкою сусідньої держави, п’ятої колони в Україні, однак не мають серйозного наукового підґрунтя. Потужними є спроби перетворити такі дискусії на політичні. І тут нічого дивного нема, адже український визвольний рух в роки Другої світової війни підважує імперський міф про “Велику Вітчизняну війну” та радянський народ. Тобто дискусія переходить у площину національної ідентичності українців як і майбутнього України.

Anatoliy Rusnachenko. Ukrainian national liberation movement of the mid-20th century in recent public, political, and academic discussions

Based on recent publications in Ukraine and abroad the article analyses discussion around Ukrainian national liberation movement of the mid-20th century and its leaders in Ukrainian society and diaspora. It discusses how this topic is used in political struggle within Ukraine.

Key words: nationalism, fascism, Bandera, Ukrainian liberation movement, conflict.

³² Украинское националистическое движение в годы Второй мировой войны. Документы: в 2 т. / [автор предисл. Е. Борисенко]. – Москва: РОССПЭН, 2012.

³³ Патриляк І. Український визвольний рух в роки Другої світової війни / І. Патриляк, В. Трофимович // Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. – Київ: Наукова думка, 2010. – Кн. 2.